

BARBARA BUTENT-STEFANIAK

**NAJNOWSZE NABYTKI GABINETU
NUMIZMATYCZNO-SFRAGISTYCZNEGO
ZAKŁADU NARODOWEGO IM. OSSOLIŃSKICH**

**Przyczynek do dyskusji na temat wrocławskich denarów
z imieniem Bolesława**

ABSTRACT: In 2011 twelve early medieval coins found their way to the collection of the Coins, Medals and Seals Department of the Ossolineum, including nine cross pennies of the types VII (*Crosier*) and VIII (*Hand-head*), a penny of Boleslaus the Bold of the 'royal' type, and two specimens with the names of Boleslaus and St John, extremely rare and interesting, attributed to the Wrocław mint. Part of these: the two pennies with St John's name and cross pennies of type VII, may derive from a scattered hoard from the village of Kopacz, Złotoryja County, Dolnośląskie Voivodeship.

W 2011 r. do zbiorów Gabinetu Numizmatyczno-Sfragistycznego Ossolineum trafiło 12 wczesnośredniowiecznych monet, w tym dziewięć denarów krzyżowych typu VII (*Pastorał*) i VIII (*Ręka-głowa*), denar Bolesława Śmiałego typu „królewskiego” oraz dwa inne egzemplarze, niezwykle rzadkie i interesujące, przypisywane również temu władcy, a wybite w mennicy wrocławskiej. Część z nich – dwa denary z imieniem świętego Jana oraz krzyżówki typu VII – mogą pochodzić z rozproszonego skarbu z miejscowości Kopacz, pow. złotoryjski, woj. dolnośląskie¹.

---

¹ Taką możliwość sugerował oferent. Zob. niżej przypisy 7 i 8.

DENARY BOLESŁAWA ŚMIAŁEGO 1058–1079/80
LUB BOLESŁAWA KRZYWOUSTEGO 1097–1102 (?)

Wrocław, ok. 1060–1070(?) lub 1097–1102 (?)

1. Av.: W gładkiej obwódce schematycznie przedstawiona głowa na wprost z włosami zaznaczonymi za pomocą punktów. W otoku słabo czytelny napis: B[...]XLV[...]; stempel decentryczny.
Rv.: W obwódce ciągłej głowa jw., w otoku: [...]XIOAI[...]~; stempel decentryczny.

1

Moneta słabo wybita, krążek płaski, brzeg wyszczerbiony. 0,513 g, 16,1 mm.
Suchodolski 1996, typ I. Nr inw. C 15.906.

2. Av.: Jw., w otoku : BOLEZCX[...]~ (litera Z odwrócona).
Rv.: Jw., w otoku: [...]XIoAI[...]~; dwukrotne uderzenie stempla (?).

2

Moneta źle wybita, wyszczerbiona, pęknięta; krążek płaski. 0,301 g, 18,0 mm.
Suchodolski 1996, typ I. Nr inw. C 15.907.

Monety są nieczytelne, źle wybite, wyszczerbione, jedna z nich jest pęknięta na pół i sklejona, dodatkowo rewers został dwukrotnie uderzony stemplem. Wykonane zostały przy użyciu tej samej pary stempli. Niemniej jednak należą do nielicznej i słabo rozpoznanej grupy tzw. wrocławskich monet Bolesława Śmiałego typu I według typologii S. Suchodolskiego². Wśród nich reprezentują odmianę z napisem BOLEZXLVS / XIOHANNES.

² Suchodolski 1996, s. 121–126.

Dotychczas w literaturze znane były jedynie trzy całe egzemplarze i dwa fragmenty monet tego typu: jeden ze skarbu z Bilej Hory pod Pragą (ukryty po 1100 r.)³, kolejny wraz z połówką zostały odkryte w 1915 r. w małym skarbie we Wrocławiu przy ul. Wita Stwosza-Albrechtgasse⁴, a trzeci bez metryki trafił do zbiorów Muzeum Ordynackiego przy Bibliotece Krasińskich w Warszawie⁵. W 1978 r. podczas wykopaliskowych badań archeologicznych na cmentarzysku w Starym Zamku pod Sobótką w grobie nr 47 natrafiono na niewielki fragment (ok. 1/3) monety tego typu, niestety bardzo źle zachowanej⁶. Egzemplarz ze Starego Zamku został wybity innymi stemplami, niż denary opisane powyżej.

Tę nieliczną grupę monet wzbogacił duży depozyt odkryty w 2006 r. w miejscowości Kopacz (pow. złotoryjski, woj. dolnośląskie)⁷. Skarb składał się przynajmniej z 494 monet (jest prawdopodobne, że pierwotnie było ich ponad 500). Z tej liczby około 247 egzemplarzy można zaliczyć do denarów wrocławskich z imieniem Bolesława, reprezentujących kilka odmian. Część z nich została wstępnie opublikowana w 2009 r., a całość jest znana z kilku referatów wygłoszonych na różnych spotkaniach i konferencjach numizmatycznych⁸ (publikacje w druku).

Atrybucja interesujących nas monet jest nadal dyskusyjna, ponieważ pierwotnie łączone z mennictwem Bolesława Chrobrego⁹, obecnie najczęściej przypisywane są do Bolesława Śmiałego¹⁰ ewentualnie też do Bolesława Krzywoustego¹¹. Rozstrzygnięcie i weryfikację postawionych hipotez może przynieść dopiero całościowe opublikowanie skarbu z Kopacza.

Bolesław Śmiały, mennica Kraków, po 1076 r.

3. Av.: Głowa w koronie w profilu lewym, w ręce miecz, z tyłu znaki xx

Rv.: Budowla z trzema wieżami zwieńczonymi kopułami.

³ Suchodolski 1996, s. 121; Fiala 1902, s. 182 n..

⁴ Suchodolski 1996, s. 121, Butent-Stefaniak, Malarczyk 2009, s. 141, nr 76.

⁵ Suchodolski 1996, s. 121; Gumowski 1939, s. 32n., nr 22 i 23.

⁶ Suchodolski 1996, s. 121; Butent-Stefaniak, Malarczyk 2009, s. 129, nr 64, ryc. 16A.

⁷ Butent-Stefaniak, Malarczyk 2009, s. 182–184, opisany jako skarb z okolic Jawora.

⁸ Np. Nakielski (2010, prace w druku).

⁹ Stronczyński 1847, s. 251, nr 8; Stronczyński 1884, s. 21, nr 11; Gumowski 1939, s. 32 n.; Friedensburg 1931, nr 3.

¹⁰ Suchodolski 1996, s. 121–125.

¹¹ Fiala 1902, s. 182n.; Nakielski (2010, prace w druku); Paszkiewicz 2012, s. 13–14.

3

Brzeg monety nieco podniesiony, pęknięty. 0,589 g, 13,2 mm.

CNP 1220-1260; Str. 32c odm.; Suchodolski 1973, tabl. IX:2, typ 2. Nr inw. C 15.902.

Metryka tej monety nie jest znana; można jedynie przypuszczać, że pochodzi ze znaleziska dokonanego na terenie Śląska. Jeśli byłaby to prawda, to denar jest dopiero trzecim egzemplarzem typu „królewskiego” Bolesława Śmiałego pochodzącym z tego obszaru. Pierwszym jest denar odkryty na Ostrówku w Opolu, kolejny pochodzi z osady Ryczeń, pow. górowski¹².

DENARY KRZYŻOWE

Wschodnia Saksonia (mennica nieznana), ok. 1075–1105 r.

4. Denar krzyżowy typu CNP VII (*Pastorał*); .

Av.: W obwódce perełkowej pastorał krzywaśnią skierowany w lewo, przekrzyżowany laską w kształcie 2 trójkątów. Dookoła wewnętrzna obwódka z kulek.

Rv.: Krzyż kawalerski, między ramionami widoczne 2 znaki: punkt oraz kulka wewnątrz V. Stempel decentryczny.

4

Moneta niedobita; 0,835 g, 11,5 mm.

CNP VII, 986; Suchodolski 2008, s. 73, poz. 15¹³. Nr inw. B 10.216.

5. Denar krzyżowy jw.

Av.: W obwódce z kulek pastorał krzywaśnią skierowany w lewo, przekrzyżowany laską w kształcie 2 trójkątów. Stempel przesunięty w dół.

¹² Haisig 1966, nr 35; Butent-Stefaniak, Malarczyk 2009, s. 113, nr 48.

¹³ Suchodolski 2008, s. 65–75.

Rv.: Krzyż kawalerski, między ramionami widoczne 2 znaki: punkt oraz kulka wewnątrz V. Stempel decentryczny.

5

Moneta niedobita; 1,016 g, 11,6 mm.

CNP 986; Suchodolski 2008, s. 73, poz. 15. Nr inw. B 10.215.

6. Denar krzyżowy jw.

Av.: W obwódce perełkowej pastorał krzywaśnią skierowany w lewo, przekrzyżowany laską w kształcie 2 trójkątów. Dookoła obwódka z kulek.

Rv.: Krzyż kawalerski, między ramionami na przemian cztery znaki: dwa punkty oraz dwie kulki wewnątrz liter V.

6

Moneta niedobita; 0,982 g, 12,0 mm.

CNP 986; Suchodolski 2008, s. 73, poz. 15. Nr inw. B 10.214.

7. Denar krzyżowy jw.

Av.: W obwódce perełkowej pastorał krzywaśnią skierowany w lewo, przekrzyżowany laską w kształcie 2 trójkątów. Dookoła obwódka wewnętrzna z kulek. Stempel przesunięty w dół.

Rv.: Krzyż kawalerski, między ramionami na przemian trzy znaki: dwa punkty oraz kulka wewnątrz V.

7

Moneta niedobita; 0,996 g, 11,7 mm.

CNP VII, 986; Suchodolski 2008, s. 73, poz. 15. Nr inw. B 10.213.

8. Denar krzyżowy jw.

Av.: W obwódce perełkowej pastorał krzywaśnią skierowany w lewo, przekrzyżowany laską w kształcie dwu trójkątów. Dookoła obwódka wewnętrzna z kulek. W otoku nieczytelne znaki. Stempel przesunięty w lewo.

Rv.: Krzyż kawalerski, między ramionami widoczne są znaki: punkt oraz kulka wewnątrz V.

8

Moneta niedobita; 0,818 g, 11,8 mm.

CNP VII, 986; Suchodolski 2008, s. 73, poz. 15. Nr inw. B 10.212.

9. Denar krzyżowy jw.

Av.: W obwódce perełkowej pastorał krzywaśnią skierowany w lewo, przekrzyżowany laską w kształcie 2 trójkątów. Dookoła obwódka wewnętrzna z kulek. W otoku nieczytelne znaki.

Rv.: Krzyż kawalerski, między ramionami widoczne są na przemian 3 znaki: 2 punkty oraz kulka wewnątrz V.

9

Moneta niedobita; 1,062 g, 12,2 mm.

CNP VII, 986; Suchodolski 2008, s. 73, poz. 15; Kilger 2000, s. 220, Sal E3:1. Nr inw. B 10.211.

Opisane powyżej sześć denarów krzyżowych typu CNP VII, 986, może pochodzić z rozproszonego depozytu z Kopacza. Zostały sporządzone przy użyciu dwu par stempli (?); ich waga waha się od 0,835 g do 1,062 g; średnica zaś od 11,5 do 12,2 mm; brzegi są wyraźnie podniesione, o wysokości ok. 2 mm.

Na Śląsku denary krzyżowe z pastorałem skierowanym w lewo typu CNP 986 i 986 odm. nie są licznie spotykane. Najwięcej ich wystąpiło w skarbie z Kopacza (co najmniej 33 sztuki), po kilka na osadzie w Chobieni i Miliczu oraz we Wrocławiu na Ostrowie Tumskim; pojedyncze pochodzą z grodu w Rycynie oraz grobu na cmentarzysku w Starym Zamku. Wszystkie są datowane na schy-

tek XI lub początek XII w.¹⁴ Liczniejsze znaleziska pochodzą z terenów Saksonii i Łużyc, na zachód sięgając aż po dorzecze Łaby¹⁵.

Wrocław, ok. 1080–1120

10. Denar krzyżowy typu VIII (*Głowa*).

Av.: W obwódce perełkowej szeroka głowa na wprost. W otoku nieczytelne znaki.

Rv.: Krzyż o ramionach prostych, w kątach na przemian dwa punkty oraz dwa punkty wewnątrz V. W otoku nieczytelne znaki. Stempel decentryczny.

10

0,580 g, 11,8 mm.

CNP 1009; Moździuch, Suchodolski 2006, ryc. 5; Butent-Stefaniak, Malarczyk 2009, s. 37, ryc. 4, s. 129, ryc. 16E; Kędziński 2002, s. 399–405, tabl. 23/II,4. Nr inw. C 15.905.

11. Denar krzyżowy jw.

Av.: W obwódce wąska głowa na wprost ze stojącymi włosami. W otoku pseudolegenda: [...]~ X V [...].

Rv.: W obwódce krzyż o prostych ramionach, między nimi na przemian punkty i punkty wewnątrz V. W otoku pseudolegenda: [...]OXCIX[...].

11

Moneta niedobita; 0,812 g, 12,2 mm.

CNP VIII, 1008; Suchodolski 2008, s. 70, nr 1; Butent-Stefaniak, Malarczyk 2009, s. 143, ryc. 17D. Nr inw. C 15.904.

12. Denar krzyżowy jw.

Av.: W obwódce perełkowej głowa na wprost ze stojącymi włosami.

Rv.: W obwódce perełkowej krzyż jw.

¹⁴ Butent-Stefaniak, Malarczyk 2009, s. 33, 129, 143, 183.

¹⁵ Kilger 2000, s. 220, ryc. 108.

12

Moneta wyszczerbiona; 0,427 g, 11,6 mm.

CNP VIII, 1009; Moździoch, Suchodolski 2006, ryc. 5; Butent-Stefaniak, Malarczyk 2009, s. 37, ryc. 4; Kędzierski 2002, tabl. 23/II,4. Nr inw. C 15.903.

Monety te nie posiadają metryki; należy jedynie przypuszczać, że pochodzą ze znalezisk dokonanych w obrębie Śląska. Opisane egzemplarze zostały wybite dwiema odmiennymi parami stempli. Ich waga mieści się w granicach od 0,427 g do 0,812 g, a średnica od 11,6–12,2 mm, wysokość krawędzi krążka waha się ok. 1–1,5 mm. Reprezentują rodzimą, śląską odmianę późnych denarów krzyżowych, bitych za panowania Władysława Hermana lub początków panowania Bolesława Krzywoustego (ramowo 1080–1120)¹⁶. Analogiczne okazy znane są przede wszystkim ze znalezisk śląskich¹⁷, łużyckich oraz ze Słuszkowa pod Kaliszem¹⁸ i Kalisza Starego Miasta¹⁹.

SKRÓTY

CNP – M. Gumowski, *Corpus Nummorum Poloniae*, Kraków 1939.

BIBLIOGRAFIA

Butent-Stefaniak B., Malarczyk D.

2009 *Obieg pieniężny na Śląsku we wczesnym średniowieczu (od X do połowy XII wieku)*, Wrocław 2009.

Fiala E.

1902 *Böhmische Denare*, Praga 1902.

Friedensburg F.

1931 *Die Schlesischen Münzen des Mittelalters*, Wrocław 1931.

---

¹⁶ Suchodolski 2008, s. 65–70.

¹⁷ Butent-Stefaniak, Malarczyk 2009, tab. 34.

¹⁸ Kędzierski 2002, s. 401.

¹⁹ Kędzierski 2005, s. 25.

Gumowski M.

1939 *Corpus Nummorum Poloniae*, Kraków 1939.

Haisig M.

1966 *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne ze Śląska*, Wrocław 1966 (Polskie Skarby Wczesnośredniowieczne, IV)

Kędzierski A.

2002 *Denary krzyżowe z przedstawieniem głowy ze skarbu ze Słuszkowa. Uwagi na temat pochodzenia*, [w:] *Moneta mediaevalis. Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 65. rocznicę urodzin*, Warszawa 2002, s. 399–405.

2005 *Czy istnieją monety Zbigniewa, syna Władysława Hermana?*, WN XLIX, 2005, s. 23–38.

Kilger Ch.

2000 *Pfennigmärkte und Währungslandschaften. Monetarisierungen im sächsisch-slawischen Grenzland ca. 965–1120*, Stockholm 2000.

Moździoch S., Suchodolski S.

2006 *Obieg monetarny na Śląsku w XI wieku na przykładzie znalezisk z Bytomia Odzańskiego*, [w:] *Świat Słowian wczesnego średniowiecza*, Szczecin–Wrocław 2006, s. 365–381.

Nakielski W.

(2010) *Metrologia najmłodszych denarów krzyżowych w świetle depozytu Kopacz, pow. Złotoryja* (referat na posiedzeniu Komisji Numizmatycznej Komitetu Nauk Historycznych PAN, Warszawa, 2010).

(w druku) *Nowa atrybucja XI-wiecznych monet śląskich w świetle depozytu „Kopacz m. Złotoryja” (dotychczas okolice Jawora)*, (referat na konferencji „Pieniądz i banki na Śląsku”, Poznań 2010).

Paszkiewicz B.

2012 *Podobna jest moneta nasza do urodnej panny. Mała historia pieniądza polskiego*, Warszawa 2012.

Stronczyński K.

1847 *Pieniądze Piastów od czasów najdawniejszych do roku 1300. Rozbiorem źródeł społecznych i wykopalisk oraz porównaniem typów mennicznych objaśnione*, Warszawa 1847.

1884 *Dawne monety polskie dynastji Piastów i Jagiellonów*, Cz. 2, Piotrków 1884.

Suchodolski S.

1996 *Początki mennictwa we Wrocławiu*, [w:] *Słowiańszczyzna w Europie średniowiecznej*, Wrocław 1996, s. 121–126.

2008 *Monety z badań wykopaliskowych w Miliczu*, [w:] *Milicz. Clavis Regni Poloniae. Gród na pograniczu*, Wrocław 2008, s. 65–75.

THE LATEST ACQUISITIONS OF THE COINS, MEDALS AND SEALS DEPARTMENT OF THE OSSOLIŃSKI NATIONAL INSTITUTE

Contribution to the discussion on Wrocław pennies with the name of Boleslaus

(Summary)

In 2011 twelve early-medieval coins found their way to the collection of the Coins, Medals and Seals Department of the Ossolineum, including six cross pennies of type VII (acc. to CNP classification, i.e. with a crosier), two pennies of type VIII (with a head), a penny of Boleslaus the Bold of the 'royal' type, and two pennies with the name of Boleslaus and St John, struck in the Wrocław mint. Part of these coins, probably Wrocław pennies and type VII cross pennies, may derive from a scattered hoard from the village of Kopacz, Złotoryja County, Dolnośląskie Voivodeship.

Six cross pennies represent a variety of the *Crosier* type, CNP 986, rarely found in Silesia, with a crosier turned left, and can be dated to the end of the 11th century or the beginning of the 12th century. Next two specimens belong to the *Head* type, variants CNP 1008-1009, issued in Silesia under the rule of Ladislaus Herman or at the beginning of the rule of Boleslaus the Wrymouth, i.e. between the years c 1080 and 1120).

An anonymous penny of Boleslaus the Bold, displaying the crowned king brandishing a sword, represents the 'royal' type, struck after 1076 in Kraków. The origin of this specimen remains unknown. The other two pennies with a representation of a head facing on the obverse and similar on the reverse, inscribed with: BOLEZXLVS / XIOHANNES, are attributed to the mint of Wrocław during the reign of Boleslaus the Bold or Boleslaus the Wrymouth. This attribution is still disputable; a complete publication of coins from the hoard of Kopacz may resolve the dispute.

Adres autora / The author's address:

Barbara Butent-Stefaniak

Gabinet Numizmatyczno-Sfragistyczny

Muzeum Książąt Lubomirskich

Zakład Narodowy im. Ossolińskich

ul. Szewska 37

50-139 Wrocław